

Ս Փ Յ Ո Ւ Ռ Ք Ո Ւ Մ

ՎԱՋԳԵՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՊԱՆՃՅԱՆ

(Առաջնորդ Ռուսաւմայ բեմի)

ԲՈՒԼՆԱՐԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ ԱՅՍՈՐ

Բոլոր ժողովրդական Հանրապետութիւնը Բալկանյան ալի երկիրներին մին է, որ 1944-ի սեպտեմբերին, ազատագրված ըլլալով շնորհիվ սովետական պատմական հաղթանակին, տասը տարիներն ի վեր ահա կկառուցանեն իր նոր կյանքը՝ ազգային անկախութեան, շինարարութեան ու խաղաղութեան պայմաններու մեջ՝ բուլղար աշխատասեր ու հառաջդիմասեր ժողովուրդի բոլոր հայրենասեր ուժերու եռանդուն, ստեղծագործ ու կարգապահ գործակցութեամբ:

Նոր Բուլղարիոյ մեջ նոր կյանքի կոչված է նաև երկրին հայ ազգաբնակչութիւնը—շուրջ 21.000 հոգի—որ շնորհիվ 9 սեպտեմբերին վերջ ստեղծված պայմաններուն, կարողացած է կազմակերպել իր հասարակական կյանքը՝ թե՛ կրօնական, թե՛ ուսումնական, թե՛ մշակութային ու հայրենասիրական տեսակետ, ինչ որ մենք մեծ գոհունակութեամբ և բուլղար ժողովրդական իշխանութեան հանդեպ խոր նրախոսագիտական զգացումներով հաստատեցինք, բուլղարահայ թեմը այցելելու առթիվ, տարվույս սեպտեմբեր ամսուն:

Այս պատմական հայ գաղութին կյանքի ներկա պատկերը տալն առաջ, կարժե ակնարկ մը նետել անոր պատմական անցյալին վրա, որ անգամ մը ևս ցույց կուտան ժողովուրդի փոթորկահույզ ճակատագիրը անցնող դարերու ընթացքին: Թեև ցարդ ամբողջական և գիտական ուսումնասիրութիւն մը չէ հրատարակված ի մասին բուլղարահայութեան պատմութեան, սակայն մենք կարողացանք որոշ ստույգ տեղեկութիւններ ստանալ պոլիգրիֆական հայ մտավորականն մը՝ պարոն Ներսես Գասպարյանին, որ ավելի քան քսան տարիներն ի վեր անխտնջ պրպտումներ կկատարեց այդ տաղութեամբ, օգտուելով հայ, բուլղար և օտար, նոր ու հնագույն հեղինակներու գործերէն: Փափագելի է, որ պարոն Գասպարյան իր սկսած աշխատանքը իր լրումին հասցնէ և ըստ կարելիութեան, ամբողջական ուսումնասիրութեան մը ձևին տակ, հրատարակէ իր հավաքած նյութերը, որով թանկագին ծառայութիւն մը մատուցած պիտի ըլլա հայ գաղութներու պատմագիտութեան կնիքող գործին:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

Առաջին հայերը, որ ոտք դրած են Ռուսիա, և հետևաբար աշխարհի Բուլղարիոյ հարավային կողմերը, եղած են զինվորական գոնդեր, որոնք 5-րդ դարուն, Վարդանանց հերոսամարտին հետո, 460-ական թվականներուն, հեռացած են իրենց հայրենիքէն՝ խուլս տալու համար պարսկական հալածանքներէն:

Երկրորդ հոսանքը եկած է հաջորդ դարուն Հուստինիանոս (527—565) և Մորիկ (582—602) կայսրերու օրով, որոնք հայ գաղթականութիւնը բերած ու բնակեցուցած են բլուզանդական կայսրութեան հյուսիսային սահմաններուն մօտ, երկու նպատակով՝ Նախ որպէսզի ցրվեն ու տկարացնեն հայոց հալածական ուժը Արևմտյան Հայաստանի

մեջ, որ այդ ժամանակաշրջանին բյուզանդական տիրապետության ներքև ինկած էր, և երկրորդ՝ որպեսզի ապահովեն իրենց կայսրության Թրակիո շրջանի հյուսիսային սահմանները բարբարոս ցեղերու արշավանքներու դեմ: 601-ին, նույն Մորիկի հրամանով, 30.000 հայ զինվորներն կազմված բանակ մը Հայաստանեն Թրակիա կրեքով՝ զինվորական պաշտպանողական գաղութներ հաստատելու նպատակով Դանուբի հարավային կողմերը:

Հայկական տարիչ գաղթներ դեպի Թրակիա և Մակեդոնիա, գլխավոր կեդրոն ըլլալով Ֆիլիպս քաղաքը (այժմու Պլովդիվ) կհիշատակվին 8-րդ դարուն Կոնստանտին Ե. Կոպրոնիմոսի օրով 760-ին, Լեոն Դ-ի օրով 778-ին, ինչպես և Նիկեիոս Ա-ի (802—811) և Հովհաննես Չմշկիկի (969—976) իշխանությանց ժամանակ:

Հայ գաղթականության կարևոր հոսանք մը դեպի բուլղարաց երկիր կուղվի 9-րդ դարուն, Բորիս իշխանի քրիստոնեությունը ընդունելու շրջանին (864 թվականին): Հայաստանեն փախչող հայ պալիդիկյաններն են անոնք, որ ապաստան կգտնեն նոր կազմակերպվող բուլղար պետության սահմաններին ներս, և այնտեղ կհաստատեն իրենց բնակությունը:

Ժամանակակից օտար պատմիչներ ու ճամբորդներ բազմաթիվ վկայություններ կրեն ի մասին հայոց ներկայությանը Բուլղարիո մեջ, վերև հիշված ժամանակաշրջաններուն: Կհիշվին նաև հայ եկեղեցիներ ու վանքեր, հայ քահանաներ, վարդապետներ ու եպիսկոպոսներ, ինչ որ ցույց կուտայ, թե հայերը այդ հնազույն ժամանակները ունեցած են կրոնական-ազգային կազմակերպված կյանք, իբր կեդրոն ունենալով Ֆիլիպին: Եւրջ 1000 թվականին, այս հինավուրց քաղաքին որպես կուսակալ կհիշատակվի հայազգի պատրիկ Թեոդորոֆոնը, որուն ազդեցությունը կտարածվեր նաև Ադրիանուպոլսո վրա: Իսկ իր օգնականը նույնպես հայազգի՝ Հովհաննես Պրոքսիմոս, հայերեն ավետարան մը գրել կուտայ 1007-ին, որ այժմ կգտնվի Վենետիկ, Մխիթարյան հայրերու ձեռագրատան մեջ: Նույն դարուն պետք է հիշել Վրաստանեն եկած Գրիգոր Բակուրյան անվամբ հոմադավան հայազգի իշխանավորը և իր եղբայրը Աբբաս, որոնցմե առաջինը վանք մը կառուցած է 1084 թվականին Ֆիլիպի մոտ (30 կիլոմետր հեռավորության վրա), այժմու համրավաժող Պաշկովոյի Պոկոտոտիցա վանքը:

Հայ գաղթականության նոր հոսանք մը կսկսի 14—15-րդ դարերուն՝ Ղրիմեն և հյուսիս-դանուբյան երկիրներեն, ուր հոծ թիվով հարություն մը ապաստան գտեր էր Բագրատունյաց հարստության քայքայումեն վերջ, որ պատմության մեջ ծանոթ է Անիի գաղթականություն անունով: Առավելապես վաճառականներ են անոնք, որ իրենց առևտուրի իբր կեդրոն կընտրեն Վառնան և Ռուսչուկը: Անիի այս գաղթականությունը հետզհետե իր առևտուրի ցանցը տարածելով Ղրիմեն դեպի Բոլոնիա, դեպի Մոլդավիա, Տրանսիլվանիա և ապա դեպի դանուբյան և հարավ-դանուբյան երկիրները, պատմական մեծ դեր մը ունեցավ հիշյալ բոլոր երկիրներու տնտեսական կյանքի զարգացման ու ծավալման մեջ, այսպիսով մեծապես սատարելով այդ երկիրներու կազմակերպման ու հզորացման: Հայտնի է, օրինակ, թե 13-րդ դարուն կազմված Մոլդավական փոքրիկ իշխանապետությունը հաջորդ երկու դարերուն հետզհետե զորացավ ու իր քաղաքական գերիշխանությունը տարածեց դեպի հարավ մինչև Դանուբի բերանները և դեպի արևելք՝ հայ վաճառականներու առևտուրի ճանապարհներու գծով:

15—19-րդ դարերու ընթացքին, Բալկանյան գրեթե ամբողջ թերակղզին օսմանյան տիրապետության տակ մնալով, Արևմտյան Հայաստանին և Կոնստանդնուպոլսին հայ առևտրականներ ու արհեստավորներ եկած ու բնակություն հաստատած են Բուլղարիո գանազան քաղաքներուն մեջ, իբրև նույն կայսրության քաղաքացիներ:

Շնորհիվ ուսական բանակներու 1877-ի հաղթանակին, Բուլղարիո անկախության հռչակումեն հետո, Թյուրքիո 1896-ի կոտորածներին փախչող բազմահազար հայեր եկած ու ապահով ապաստան գտած են Բուլղարիա և Ռումանիա: Այս նոր գաղթականությունը եկած է թարմացնելու հին բուլղարահայ գաղութը, որ դարերու ընթացքին ցրված և ձուլված էր բնիկ տարրին հետ:

Վերջապես, առաջին համաշխարհային պատերազմին հետո, թրքահայ մեծ գաղթականությունը Բուլղարիա մուտք գործելով, նոր կյանքի կոչեց երկրին հայ ազգաբնակչությունը: Հետևյալ քանի մը վիճակագրական թվերը հստակ կերպով ցույց կուտան հայերու վերահիշյալ գաղթը ի Բուլղարիա. 1892-ին կատարված պետական վիճակագրությունը Բուլղարիո մեջ կնշե 6.643 հոգի, 1900-ին՝ 13.809 հոգի, 1926-ին՝ 27.322 հոգի, իսկ այժմ՝ շուրջ 21.000 հոգի, 1946-ին Բուլղարիային Սովետական Հայաստան ներգաղթած ըլլալով 6.000 հոգի:

ԲՈՒԼՂԱՐԱՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԸ

Բուլղարիո աշխարհային հայութիւնը կապի հետեւյալ 14 քաղաքներուն մեջ. Պլովդիվ (Ֆիլիպս)՝ 6.500 հոգի, Սոֆիա՝ 4.500 հոգի, Ստալին քաղաք (Վառնա)՝ 3.800 հոգի, Ռուսե (Ռուսչուկ)՝ 1.700 հոգի, Բուրլազ՝ 1.300 հոգի, Խասկովո՝ 900 հոգի, Կոլարովգրադ (Շումեն)՝ 750 հոգի, Սիլվեն՝ 530 հոգի, Թաբար-Բագարլըզ՝ 450 հոգի, Տոլպուխին (Տոպրիշ)՝ 320 հոգի, Սիլխաուրե՝ 260 հոգի, Ստարա Զագորա՝ 250 հոգի, Այտոս՝ 105 հոգի, Յամպոլ՝ 38 հոգի, և մեկ-երկու հարյուր հայեր ևս՝ ցրված քանի մը ալլ փոքր քաղաքներու մեջ:

Վերոհիշյալ բոլոր քաղաքները ունին հայկական քարաշէն եկեղեցիներ և եկեղեցական կազմակերպված կյանք, որոնց գլուխը կառնվին հոգևոր հովիւները և հավատացյալ ժողովուրդի կողմէն ընտրված եկեղեցական վարչութիւնները:

Արձանագրենք այդ եկեղեցիները իրենց հովիւներով.

1. Պլովդիվ՝ Ս. Գեորգ եկեղեցին, վերանորոգված 1828-ին. հոգևոր հովիվ՝ Ս. Գեորգ քահանա Սարյան.

2. Սոֆիա՝ Ս. Աստվածածին եկեղեցին, նոր կառուցված 1934-ին ազգային շէնքին մեջ (հին եկեղեցին փլցված ըլլալով). հոգևոր հովիվ՝ Ս. Վահան քահանա Փափազյան.

3. Ստալին՝ Ս. Սարգիս եկեղեցին, կառուցված 17-րդ դարուն և վերանորոգված 1844-ին. հոգևոր հովիվ՝ Ս. Տրդատ քահանա Տոլպարճյան.

4. Ռուսե՝ Ս. Աստվածածին եկեղեցին,

կառուցված 17-րդ դարուն, վերանորոգված 1805 թվականին. հոգևոր հովիվ՝ Ս. Ներսես քահանա Մեղրոյան.

5. Բուրլազ՝ Ս. Խաչ եկեղեցին, վերանորոգված 1858-ին. հոգևոր հովիվ՝ Ս. Աթանաս քահանա Խաչատուրյան.

6. Խասկովո՝ Ս. Ստեփանոս եկեղեցին, կառուցված 1924-ին. հոգևոր հովիվ՝ Ս. Նահապետ քահանա Գարայան.

7. Կոլարովգրադ՝ Ս. Աստվածածին եկեղեցին, վերանորոգված 1834-ին. հոգևոր հովիվ՝ Ս. Գարեգին քահանա Տյուրկերյան.

8. Սիլվեն՝ Ս. Ստեփանոս եկեղեցին, կառուցված 1830-ին. հոգևոր հովիվ՝ Ս. Կարապետ քահանա Մերոնյան.

9. Թաբար-Բագարլըզ՝ Ս. Ստեփանոս եկեղեցին, վերանորոգված 1820-ին. հոգևոր հովիվ՝ Ս. Զաքարիա քահանա Շիրինյան.

10. Տոլպուխին՝ Ս. Հովհաննէս Ավետարանիչ եկեղեցին, կառուցված 1830-ին. հոգևոր հովիվ՝ Ս. Հմայակ քահանա Զարդարյան.

11. Սիլխաուրե՝ Ս. Աստվածածին եկեղեցին, հիմնված 17-րդ դարուն, վերաշինված 19-րդ դարուն. հոգևոր հովիվ՝ Ս. Միքայիլ քահանա Պեգիրճյան:

12. Ստարա Զագորա՝ Ս. Խաչ եկեղեցին, կառուցված 1923-ին. քահանա մը կհոգևոր այցելաբար.

13. Այտոս՝ Ս. Աստվածածին եկեղեցին, կառուցված 1933-ին. քահանա մը կհոգևոր այցելաբար.

14. Յամպոլ՝ Ս. Աստվածածին մատուռ-եկեղեցին, կառուցված 1924-ին. քահանա մը կայցելի երբեմն:

ԹԵՄԱԿԱՆ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔ

Մինչև Համաշխարհային առաջին պատերազմը բուլղարահայ թեմը ունեցած չէ թեմական կազմակերպութիւն և ոչ ալ հոգևոր առաջնորդ: Պարբերաբար այցելած են Բուլղարիո հայ եկեղեցիները եպիսկոպոս կամ վարդապետ հայրեր Կոստանդնուպոլսո Պատրիարքարանի կողմէ: Երբեմն, այցելող հոգևորականները փորձած են եկեղեցիները կազմակերպել ու առաջնորդական աթոռ հաստատել, ինչպէս օրինակ 1902-ին Ս. Վահան ծաղրագույն վարդապետ Հակոբյան, սակայն չեն հաջողած: Բուլղարահայոց մեր ժամանակներու առաջին առաջնորդը եղած է Ս. Ստեփանոս արքեպիսկոպոս Հովակիմյան 1924-ին, որուն հաջորդած է Ս. Երվանդ արքեպիսկոպոս Փերտահճյան: Իսկ 1936-են մինչև 1950 աշնան, Ս. Գրիգորիս եպիսկոպոս Կարապետյանն է պաշտօնավարած իբրև թեմի առաջնորդ, որ չորս տարի առաջ

հրաժարելով իր թեմէն մեկնած է Բյուրքիա 1950-ին, թեմական խորհուրդը իբր առաջնորդական տեղապահ ժամանակավոր կերպով նշանակած է Ս. Աթանաս քահանա Այվազյան, որ իր հառաջացած տարիքին հետեւանքով վախճանած է 1952-ին: Վերջին չորս տարիներու ընթացքին թեմին բոլոր գործերը ղեկավարած է թեմական խորհուրդը առանց հոգևոր առաջնորդի: 1949-ին Բուլղարիո մեջ առաջին անգամ ըլլալով, Հայաստանյայց Եկեղեցւոյ թեմական կազմակերպութիւնը ունեցած է իր կանոնադրութիւնը, վավերացված բուլղարական պետական իշխանութիւն կողմէ՝ խզի ազատութիւն և կրօնական դավանութեանց անկաշկանդ կազմակերպման Դիմիտրովյան սահմանադրութեան սկզբունքներու հիման վրա: Այդ նոր կանոնադրութեան տրամադրութիւններու համաձայն, 1949-ին ընտրված է

թեմական խորհուրդ Սոֆիայի մեջ, իսկ 1954-ի օգոստոս 29—30-ին տեղի ունեցավ բուլղարահայ թեմի պատգամավորական ժողովը Սոֆիայի մեջ, որում ներկա եղանք իբր ներկայացուցիչ Մայր Աթոռու:

Բուլղարահայ թեմը, թիկ շորս տարիներ շարունակ հոգևոր առաջնորդ չէ ունեցած, սակայն շնորհիվ բուլղար ժողովրդական իշխանության ստեղծած օրինական և գործնական բարենպաստ պայմաններում, շնորհիվ թեմական խորհուրդի և եկեղեցական վարչություններու և քահանայից դասուն անձնավեր գործունեության, երկրին հայ եկեղեցիները շեն ու պայծառ կացության մեջ կգտնվին թե՛ հոգևոր, թե՛ վարչական և թե՛ նյութական տեսակետներե: Թեմական պատգամավորական ժողովը, որուն աշխատանքներուն ներկա եղանք, կպատկերացներ հարազատ պատկերը այն շեն ու պայծառ եկեղեցական կյանքին և այն ազատության ու բարենպաստ պայմաններուն, որ ստեղծած են երկրին օրենքները կրօնքի և եկեղեցական կազմակերպությանց նկատմամբ: Ահա թե ինչու, ի նշան սիրո ու երախտագիտության՝ հանդեպ բարեխնամ պետական իշխանության և հանդեպ բուլղար ժողովուրդի մեծ զավակ և առաջնորդ Գեորգի Դիմիտրովի, որ հիմնադիրն է դեմոկրատական նոր Բուլղարիո, թեմական պատգամավորական ժողովը իր ամբողջ կազմով, 32 հոգևորական և աշխարհական պատգամավորներ, թեմական խորհուրդը և Սոֆիայի եկեղեցական վարչության անդամները, եկեղեցվո պաշտոնյաները և ուրիշ ազգայիններ հանդիսավոր մեծ թափոր մը կազմած մեր գլխավորությանը, շքեղ ծաղկեպսակ մը զետեղեցինք հանգուցյալի դամբարանի առաջ, 30 օգոստոսին:

Մեկ ամիս Բուլղարիա մնալով և այցելելով յոթ հայաշատ համայնքներ, հաստատեցինք, թե այս հյուրընկալ երկրին մեջ կենդանի է Հայ եկեղեցին և թե անոր շուրջ համախմբված է մեր ամբողջ ժողովուրդը անխտիր՝ ուղիղ ու վառ հավատքով ոգեշնչված: Հաջորդաբար այցելեցինք Սոֆիայի, Պլովդիվի, Բուրկազի, Սլիվնի, Ստալինի, Կուլարովգրադի և Ռուսեի հայոց եկեղեցական համայնքները, ամեն տեղ սուրբ պատարագ մատուցանելով և բարոգելով հավատացյալ

ժողովուրդին, որ թե՛ երեկոյան ժամերգության և թե՛ մանավանդ սուրբ պատարագի արարողություններուն, հոծ թիվով ներկա կըլլար հոգևոր մխիթարություն ստանալու աստվածահաճո եռանդին մղված: Եկեղեցիներու սրահները անբավարար գալով, Պլովդիվի, Ստալինի և Բուրկազի մեջ հարկ էր եղած եկեղեցվո բակին մեջ բարձրախոսներ զետեղել, որպեսզի դուրսը մնացած մեծ թիվով ժողովուրդը կարենա հետևել սրբազան արարողություններուն:

Սուրբ պատարագի ընթացքին մեր քարոզի գլխավոր նյութը եղավ խոսիլ երջանկահիշատակ մեր Վեհափառ Հայրապետի՝ Տ. Տ. Գեորգ Զ. հանգուցյալ Կաթողիկոսի եկեղեցյանվեր և հայրենանվեր գործի մասին, նկատագրելով մեծագործ մեր Հովվապետի թաղման մեծաշուք արարողությունը, որ ամենախոր տպավորությունը թողուց ժողովուրդին վրա: Սեպտեմբերի 12-ին, Ս. Խաչի վերացման տոնին, Բուրկազ գտնվելով, սուրբ պատարագին վերջ նախագահեցի մատաղօրհնության արարողության: Ինձ համար մխիթարական եղավ հաստատել, թե Բուլղարիո գրեթե բոլոր եկեղեցիները կապահան մատաղօրհնության հայկական հին ավանդությունը:

Եկեղեցական վարչությանց կողքին արժանի են գնահատանքով հիշվելու հոգևոր հովիվները, սարկավադներն ու դպիրները, որոնք ընդհանուր առմամբ լավ պատրաստված, եռանդուն ու անձնավեր սպասավորներ են Ս. Սեդանին և հավատացյալ ժողովուրդին: Մասնավոր գնահատանքի արժանի են դարձրեց դասերը և երգեցիկ խումբերը: Մեր վրա բացառիկ տպավորություն թողուցին Պլովդիվի, Սոֆիայի, Կուլարովգրադի, Ստալինի և Ռուսեի երգեցիկ խումբերը և, առհասարակ, սրբազան արարողություններու ընթացքին հոգեշունչ երգերն ու ընթերցումները, որոնք կատարվեցան հարազատ հայկական ոճով ու ընտիր ճաշակով: Այս տեսակետեն արժանի է նշվելու Պլովդիվի հմուտ դարպաստ և խմբավար Սարգիս Պալթայանը, որուն ավելի քան քառասուն հոգիներ կազմելով եկեղեցական երգչախումբը հավասար հաջողությամբ երգեց թե՛ Եկմայանի, թե՛ Կոմիտասի պատարագները:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Օգտվելով Բուլղարիա մեր այս առաջին ճանապարհորդությունեն, այցելեցինք Բուլղար Օրթոդոքս քույր եկեղեցվո քարձրաստիճան ներկայացուցիչներ և շարք մը պատմական վանքեր ու եկեղեցիներ, միշտ և ամեն տեղ գտնելով ամենաքեմ եղբայրական ընդունե-

լությունը: Այսպես՝ 1 սեպտեմբերին այցելեցինք Սոֆիայի «Ալեքսանդր Նևսկի» հոյակապ Մայր Տաճարը, 4 սեպտեմբերին՝ Պլովդիվի մոտ գտնվող Պաշկովոյի հուշակավոր Պոկոռոտիցա վանքը և հաջորդ օրը նույն քաղաքի Կոնստանտին և Հելենա հինավուրց

եկեղեցիին, ինչպես նաև քաղաքի Մայր Եկեղեցին, 8 սեպտեմբերին՝ Սոֆիային 120 կիլոմետր հեռու գտնվող Ս. Հովհաննես Ռիւսցիի հիշատակին նվիրված բուլղարական միծաղույն վանքը, Սոֆիայի ուսմանական եկեղեցին, Սլիվենի Մայր Եկեղեցին, Ստալին քաղաքի մեծակառույց Մայր Տաճարը և այլ սրբավայրեր։ Այցելեցինք նաև Սոֆիայի հրեից տաճարը, ինչպես նաև պատմական մզկիթները Պլովդիվի (Ուլու շամի) և Կոլարովգրադի (Տոմբուլ շամի)։

Բացառիկ երջանկություն մը եղավ մեզ համար ծանոթանալ Բուլղար Եկեղեցվո նորընտիր Հովվապետ Նորին Սրբություն Տ. Տ. Կիրիլ Սրբազան Պատրիարքի հետ, որ ազնվաշուք և հեղինակավոր հոգևորական մըն է և միաժամանակ գիտնական մը պատմության գծով։ Ծանոթացա նաև Ս. Սինոդի ընդհանուր քարտուղար Տ. Իոնա սրբազան եպիսկոպոսին, Սլիվենի միտրոպոլիտ Տ. Նիկողայիմոս սրբազան արքեպիսկոպոսին, Ստալինի միտրոպոլիտ Տ. Իոսիֆ սրբազան արքեպիսկոպոսին, ինչպես և հրեից և մահմեդականաց կրոնապետներուն հետ։

Իբրև ներկայացուցիչ Ս. Էլմիրաժնի Գե-

րագույն Հոգևոր Խորհուրդի, պատշաճ հարգանքով ու մեծարանքով ընդունվեցանք պետական իշխանությանց կողմից։ Մեր ունկնդրությունը բուլղար դավանությանց նախարար Միխայիլ Քյուլյուկովի մոտ շատ ջերմ մթնոլորտի մը մեջ տեղի ունեցավ և մենք այդ առթիվ անգամ մը ևս տեսանք Բուլղար ժողովրդական Հանրապետության ուշադիր և բարյացակամ վերաբերումը հանդես մեր Եկեղեցիին ու մեր ժողովուրդին։ Հարգելի պարոն նախարարը իր խոսքը վերջացուց փափագ հայտնելով, որ մոտ ապագային մեջ, բուլղարահայ թեմը իր արժանամանակ, որ Բուլղարիո կառավարության և իր ամենահարգալի զգացումներուն թարգմանը հանդիսանանք Մայր Աթոռի Գերագույն Հոգևոր Խորհուրդի մոտ։ Մեր այցելությունը զուգարկավելով բուլղար ժողովուրդի ազատագրման տասնամյակի հանդիսությանց, սեպտեմբեր 9-ին պաշտոնապես հրավիրվեցանք հանդիսատես ըլլալու զինվորական տողանցքին և երեկոյան՝ նախարարաց խորհուրդի պալատին մեջ տեղի ունեցող մեծ ընդունելության։

ՀԱՅՈՑ ԴՊՐՈՑՆԵՐԸ

Շահեկան կհամարենք ականարկ մը նետել նաև բուլղարահայ վարժարաններու կացության վրա, որ նույնքան մխիթարական պատկեր մը կներկայացնեն, ինչքան եկեղեցիներու

վիճակը։ Բուլղարիո հայոց վարժարաններու թիվն է տասնևմեկ, մոտ հազար յոթ հարյուր երկսեռ աշակերտներով, հետևյալ կերպով բաշխված հայաշատ քաղաքներու վրա.

1. Պլովդիվ՝ յոթնամյա երկսեռ նախակրթարան և մանկապարտեզ՝	587	աշակերտ.
2. Սոֆիա՝ » » » » » »	310	»
3. Ստալին՝ » » » » » »	320	»
4. Ռուսե՝ քառամյա » » » » » »	70	»
5. Բուրկազ՝ յոթնամյա » » » » » »	126	»
6. Խասկովո՝ քառամյա » » » » » »	60	»
7. Կոլարովգրադ՝ » » » » » »	36	»
8. Սլիվեն՝ » » » » » »	50	»
9. Թաթար-Բազարքը՝ » » » » » »	20	»
10. Տոլպուխին՝ » » » » » »	17	»
11. Ստարա Զագորա՝ » » » » » »	14	»

Հայոց բոլոր վարժարաններու նյութական ամբողջ մատակարարությունը ստանձնած է բուլղար պետությունը։ Ինչպես Ռուսեն Ժողովրդական Հանրապետության, Շուլյան և Բուլղար Ժողովրդական Հանրապետության մեջ, մեր ազգային վարժարանները՝ դասավանդությունը հայերենով պետական դրպրոցներ են։

Հայերեն լեզուն կավանդվի բոլոր դասարաններուն մեջ, շաբաթական 8 պահ Ա—Գ դասարանները, շաբաթական 6 պահ Դ—Ե

դասարանները և շաբաթական 5 պահ Զ—Է դասարանները։ Վերի դասարաններուն մեջ կավանդվի նաև հայոց պատմություն և Սովետական Հայաստանի աշխարհագրություն։ Հայերեն լեզվի բոլոր դասագրքերը կստացվին կանոնավորապես Սովետական Հայաստանեն։

Թեև այժմ հայոց լեզվի ուսուցիչները թիվով և որակով բավարար են, սակայն տրված ըլլալով անոնցմե շատերուն հառաջացած տարիքը, գալիք տարեշրջաններուն սուր

կարիքը պիտի զգացվի որակյալ թարմ ուժերով՝ ձեռնհաս կերպով ավանդելու համար մեր մայրենի լեզուն:

Որպեսզի բուլղարահայ վարժարաններու ներքին վարչական ու մանկավարժական կյանքին մեջ նույնանման դրուվում մը տիրե, վերջին տասը տարիներու ընթացքին տեղի ունեցած են հրեք ուսուցչական համագործակցություն, որոնք իրենց բարերար ազ-

դեցությունը թողած են հայ վարժարաններու կյանքին վրա:

Հայ դպրոցներու շրջանավարտները, առանց որևէ դժվարության հանդիպելու, իրենց ուսումը կշարունակեն բուլղարական պետական երկրորդական (միջնակարգ) և բարձրագույն ուսումնական հաստատությունց մեջ: Այժմ Սոֆիայի, Պլովդիվի և Ստալինի համալսարաններուն մեջ կուսանին 250 հայ ուսանողներ և ուսանողուհիներ:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿՅԱՆՔ

Բուլղարահայոց նոր կյանքի պատկերը լրիվ կերպով տալու համար կարելի չէ կանգ չառնել «Երևան» միութայն գործունեության վրա, որ հիմնված ըլլալով 9 սեպտեմբեր 1944-են անմիջապես հետո, դարձած է հայ ազգաբնակչության մշակութային-հայրենասիրական հեղինակավոր ու սիրված կազմակերպությունը, որ իր մեջ կամփոփե հայ գաղութի բոլոր անդամները և իր գործոն կյանքին շուրջ կհամախմբե բոլոր կենդանի ուժերն ու իրական արժեքները:

«Երևան» միութայն վերին մարմինը Սոֆիայի կեդրոնական կոմիտեն է, որ կղեկավարե երկրին տասնեկորս հայաշատ քաղաքներու մասնաճյուղերու կազմակերպությունները: Մասնաճյուղերը ունին վարչական մարմիններ, օժտված, ուր որ անհրաժեշտ է, օժանդակ ենթամարմիններով, ինչպիսին են՝ գրասիրաց բաժնի, երիտասարդաց բաժնի, կանանց բաժնի մարմինները կամ հանձնախումբերը: Բոլոր մասնաճյուղերը կազմակերպած են երգչախումբեր, պարախումբեր, թատերական բաժնիներ, ումանք նաև նվագախումբեր, որոնք փայլուն գործունեություն մը ունին ո՛չ միայն հայ գաղութին ծոցին մեջ, այլ նաև կմասնակցին բուլղարական երաժշտական կյանքին, հանդիսավոր առիթներով, մեծ հաջողություններ արձանագրելով, և պաշտոնական մարմիններու ու հրատարակություններու կողմէ մեծապես գնահատվելով: Երգչախումբերը կազմված են 60—120 երգիչներ: Պլովդիվի մասնաճյուղը ունի Ֆաև օպերայի 65 հոգիից անձնակազմով բաժին մը, որ վերջերս շատ հաջող կերպով բեմադրած է «Անուշ» օպերան: «Երևան» մասնաճյուղերը, բոլորն անխորի, ունին իրենց սեփական ակումբները և դահլիճները, գրադարաններն ու բացօդյա հավաքատեղիները, ընդհանրապես ազգային սեփականություն եղող շենքերու մեջ:

Միութայն պաշտոնական օրգանն է «Երևան» շաբաթաթերթը, որ լույս կտեսնե մայրաքաղաքին մեջ 1.600 օրինակ տպաքանակով: Կարգացված ու գնահատված թերթ մըն է:

Բուլղարահայ գաղութը ունի նաև ազգային ծերանոց մը Ռուսիի մեջ, «Անաստաս Միկոյան»ի անվան, որուն նյութական մատակարարությունը ստանձնած է բուլղար պետական իշխանությունը:

Նոր Բուլղարիան այցելող մը չի կրնար չտեսնել ու չզննհատել այն գործոն դերը, որ եռանդով ու շինարար ոգիով ստանձնած են մեր ժողովուրդի զավակները՝ իրենց Բուլղար Հայրենիքի նոր երջանիկ կյանքին կառուցման ի խնդիր, աշխատանքի ու նվիրումի այս ազնիվ ճամբուն վրա արձանագրելով այնպիսի փայլուն արդյունքներ ու նվաճումներ, որոնցմով հայ ժողովուրդը կրնա իրավամբ հպարտ ըլլալ: Հիրավի բազմաթիվ հայեր արժանացած են «աշխատանքի հերոս»ի, «ստալինաուկական»ի, «նորարար»ի և «վաստակավոր»ի արտոնագրեր տիտղոսներուն՝ կյանքի բոլոր ասպարեզներուն մեջ:

Բուլղարահայ ժողովուրդը իր հարազատ քաղաքացիի պարտքը փատարելով Բուլղարիայի ու բարգավաճ Հայրենիքին հանդեպ, չի մոռնար միաժամանակ իր հայրենաբաղձ հայացքը ուղղել դեպի իր վերածնած Մայր Հայրենիքը, դեպի իր պաշտելի Սովետական Հայաստանը, որուն կյանքին կյանք կառնեն, որուն վերելքով կհպարտանա ու կներշնչվի, որուն ոսկի ապագայի հեռանկարով կողեկորվի ու կհրճվի, և կերազե իր հոգիի բոլոր ուժերով՝ կուսավիտ օր մը ողջունել այդ ոսկի ապագան Մայր Հայրենիքի նվիրական հոգին վրա:

Սուրբ է այդ երազը, և մենք կխոնարհինք անոր առաջ...

12 հոկտեմբեր 1954,

Բուրնշյու